

Azərbaycanın müstəqilliyinin 30 illiyinə ithaf olunur.

Xalq şairi Məmməd Araz dövrümüzün sənət zirvəsində durur. Bu gün biz bir daha Məmməd Arazın Azərbaycan xalqının mədəniyyətinə, ədəbiyyatına verdiyi töhfələri gördük, eşitdik və bunların xalqımız üçün nə qədər faydalı, gərəkli olduğunu bir daha bildik, bir daha dərk etdik ki, Azərbaycan xalqının həyatında Məmməd Arazın yaradıcılığının nə qədər böyük əhəmiyyəti var. Məmməd Arazın yaradıcılığı ilə, bizim mədəniyyət xadimləri ilə təmasda olmaq, görüşmək, söhbət etmək dövlət adamı kimi mənim üçün böyük bir hadisədir.

Heydər ƏLİYEV,
Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri

Məmməd Araz lirikasında milli müstəqillik motivləri

Yaşar Qasımbəyli

Filologiya elmləri doktoru

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: yashargasimov@mail.ru

Annotasiya. Məqalədə böyük istiqlal şairi Məmməd Arazın 90-cı illər poeziyası təhlilə cəlb edilmişdir. Məmməd Arazın bu dövr yaradıcılığı milli qurtuluş savaşımızın özünəməxsus poetik salnaməsi kimi çox qiymətlidir. Özünün bir sıra görkəmli ədəbi zamandaşları Bəxtiyar Vahabzadə, Söhrab Tahir, Xəlil Rza Ulutürk, Qabil, Sabir Rüstəmxanlı və başqaları ilə bir sırada Məmməd Araz da Azərbaycan xalqının tarixindəki İkinci İstiqlal savaşının öncüllərindən biridir. Mübariz şairin bu illərdə qələmə alınan əksər şeirləri artıq çağdaş milli klassikamızın qızıl fonduna daxil edilmişdir. “Ayağa dur, Azərbaycan!” şeirinin məqalədə ətraflı və geniş təhlili yalnız Məmməd Araz yaradıcılığının deyil, ümumən, həmin dövr poeziyamızın ideya-estetik xüsusiyyətlərini və pafosunu təyin etməyə xidmət edir.

Açar sözlər: Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyası, Məmməd Araz lirikası, “Ayağa dur, Azərbaycan!”, “Bizi Vətən çağırır”, “Ya rəbbim, bu dünya sən quran deyil”

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 09.09.2021; qəbul edilib – 19.09.2021

The motives of national independence in Mammad Araz's lyric poetry

Yashar Gasimbeyli

Doctor of Philological Sciences

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: yashargasimov@mail.ru

Abstract. In the article it is analyzed the poetry of 90s of Mammad Araz, the great poet of independence. Mammad Araz's creativity of this period is very valuable as peculiar poetic chronicle of our national liberation war. Mammad Araz is one of the premises of the Second War of Independence in the history of the Azerbaijani people with some literary contemporaries such as Bakhtiyar Vahabzade, Sohrab Tahir, Khalil Rza Uluturk, Gabil, Sabir Rustamkhanli and others. The most poems of the poet written in these years are included in the golden fund of our modern national classics. The detailed analysis of the poem “Stand up Azerbaijan!” helps to define not only

the ideological- aesthetic features and pathos of Mammad Araz's creativity but also of our poetry of that period.

Keywords: Azerbaijani poetry of independence period, Mammad Araz's lyric poetry, "Come on, Rise up Azerbaijan!", "The Homeland is calling us", "Oh my God, This world is not the one you created"

Article history: received – 09.09.2021; accepted – 19.09.2021

Giriş / Introduction

Məmməd Arazın yaradıcılığında onun XX yüzil Azərbaycan poeziyasında yerini və mövqeyini səciyyələndirən bir sıra parlaq xüsusiyyətlər mövcuddur. Onlardan biri və bəlkə də birincisi böyük şairin milli taleyə hədsiz dərəcədə həssas münasibəti, milli gələcəyi və istiqbalı öncədən duyan, onu yaxınlaşdırən və yaradan sənətkar olmasıdır. Bu mənada o, milli istiqbalımıza özünəməxsus və təkrarsız münasibəti ilə bütün müasirlərindən seçilir. Görkəmli sənətkar

yaradıcılığının 60-80-ci illər və müstəqillik dövrü poeziyamızın parlaq hadisələrindən biri olması çağdaş ədəbiyyatşünaslığımızın bir sıra görkəmli nümayəndələri tərəfindən müxtəlif dövrlərdə araşdırılmışdır. Akademik İ.Həbibbəyli [4], AMEA-nın müxbir üzvü Y.Qarayev [3], filologiya elmləri doktorları V.Yusifli [6], Ə.Əsgərli [2] və bu sətirlərin müəllifinin [5] monoqrafiya və tədqiqatlarında həmin məsələlər dərindən araşdırılmışdır.

Əsas hissə / Main Part

Azərbaycanın istiqlalı uğrunda mübarizə bəzi qələm sahibləri üçün bəlkə də 1991-ci il 18 oktyabrda başlanırdı. Məmməd Araz isə əlinə qələm aldığı gündən milli istiqlalımız uğrunda döyüşü şəxsi tale işinə çevirmişdi. Ümumən, Məmməd Araz milli duyğusu həssas şairlərimizdəndir. Onun estetik dünyagörüşündə milli duyğuların aparıcı mövqeyə çıxması şairin həyatı və tərcümeyi-halı ilə bilavasitə bağlı idi. Məmməd Araz Vətənimizin cənub sərhəddində – Arazın sahilində doğulmuşdu. Onun insan və dünya haqqındakı ilk və kövrək uşaqlıq xəyallarını sərhəd dirəkləri, tikanlı məftillər çox erkən yaşlamışdı. Böyük şairin ilk lirikasında onun ədəbi arzuları ilə istiqlal xeyallarının, demək olar ki, eyni vaxtda və paralel ifadəsi hey-rət doğurmaya bilməz. Məhz buna görə də Məmməd Araz yaradıcılığında bir istiqlal sənətkarının formalaşması, araya-ərsəyə gəlməsi prosesini izləmək son dərəcə çətindir. Çünki o, elə əzəldən istiqlal tərənnümçüsü kimi doğulmuşdu. Böyük şairin ən mötəbər tədqiqatçılarından biri, akademik İsa Həbibbəyli bu məsələyə münasibət bildirərək yazır: "Xalq şairi Məmməd Arazın qələmindən çıxmış və məşhur

zərbi-məsələ çevrilmiş "Vətən daşı olmayandan olmaz ölkə vətəndaşı" misraları daşla Vətən və vətəndaşlıq arasında bərabərlik işarəsi qoymağa gətirib çıxarmışdır. Sözün geniş mənasında Məmməd Araz özü də ana torpağın, vətən daşlarının vətəndaş tərənnümçüsüdür. Artıq etiraf etmək mümkündür ki, bənzərsiz ədəbi xidmətlərinə görə ədəbiyyət qazanmaq mənasında o "daş ayaqlı, daş əlli" bir insan-qaya obrazı səviyyəsinə yüksəlmişdir. İlk şeir dəftəri sal daşlar olan Məmməd Araz hazırkı mərhələdə milli şeirimizin möhtəşəm, uca və məğrur "vətən daşdır" [1, s.6]. Bu səbəbdən də Məmməd Arazın yalnız 90-cı illər yaradıcılığını istiqlal dövrü poeziyası kimi səciyyələndirmək o qədər də elmi həqiqətə uyğun deyil və ən azı, insafsızlıqdır. Zira böyük şairin bütün yaradıcılığı məhz milli müstəqillik motivləri əsasında köklənmişdir. Bir neçə faktları və əsərləri xatırlatmaqla kifayətlənəyik. Məsələn, şairin Moskvada Ali Ədəbiyyat İnstitutunda oxuyarkən qələmə aldığı "Araz axır" (1959-1960) poeması fikrimizə parlaq sübutdur. Altmışınların və ümumən, yeni poetik dövrün Bütöv Azərbaycan ideyası və əhvali-ruhiyyəsi məhz bu lirik poemada et-

raflı və fundamental şəkildə işıq üzü görmüşdü. Gənc müəllifin imperiya mühafizəkarlarının qəlbini lərzəyə salan bu möhtəşəm poeması öz zamandaşlarına ünvanlanmış son dərəcə atəşin və dramatik misralarla sona yetirdi:

*Yubanırsan, Vətəndaş!
Yatma oyan, Vətəndaş! [1, s.76]*

Məhz bu ideya-estetik keyfiyyətlərinə görə, Xalq şairi Məmməd Arazın əsərləri XX yüzil Azərbaycan poeziyasının təkrarsız və özünəməxsus hadisələrindən biri sayılır. Görkəmli sənətkar yaradıcılığının mahiyyətini və əhəmiyyətini şərtləndirən iki mühüm xüsusiyyəti ayrıca qeyd etməliyik. Birincidən, Məmməd Araz poeziyası Azərbaycan xalqının milli istiqlal təfəkkürünü dirçəldən və formalaşdıran əsas milli ədəbi mənbələrdən biridir. İkincidən isə, Xalq şairi Məmməd Araz Bəxtiyar Vahabzadə, Qabil, Nəbi Xəzri, Xəlil Rza Ulutürk, Nəriman Həsənzadə, Cabir Novruz, Hüseyin Kürdoğlu, Fikrət Qoca, Fikrət Sadıq, Şahmar Əkbərzadə, Sabir Rüstəmxanlı, Zəlimxan Yaqub, Ramiz Rövşən və başqaları ilə bir sırada müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyasının ilk təməl daşlarını qoyan və bünövrəsini yaradan əvəzsiz sənətkarlarımızdan biridir. Böyük şairin yaradıcılıq yolu haqqında hələ 90-cı illərdə qiymətli tədqiqat əsəri yaranan görkəmli ədəbiyyatşünas alim, akademik İsa Həbibbəyli "Xalq şairi Məmməd Araz" monoqrafiyasında haqlı olaraq yazır: "Məmməd Araz bütün ömür yolu ilə, əlli ildən artıq davam edən böyük sənəti ilə həmişə Vətən səngərində keşikdə olmuşdur. Xalq şairi Məmməd Araz indiki müstəqillik mərhələsində də millət və milli dövlət yolunda mübariz keşikdədir. Və burası çox mənalı, qiymətli və ibrətamizdir ki, Məmməd Araz sözü bütün xalq üçün keçərlidir. O, indiki mərhələdə, XXI əsrin astanasında təkcə şeirimizin yox, sözün geniş mənasında ədəbiyyatımızın və mədəniyyətimizin layiqli ağısaqqalıdır. Bu gün lazım gəlsə, "Ayağa dur, Azərbaycan!" – deyə poetik hökmü verməyə Xalq şairi Məmməd Arazın mənəvi cəhətdən haqqı çatır" [4, s.34-35]. Həqiqətən də, böyük sənətkarın İkinci İstiqlal savaşı illərində – 90-cı illərin əvvəllərində

də yazdığı şeirlər görkəmli ədəbiyyatşünasın fikirlərini təsdiq etməkdədir. Xalq şairinin bu dövr yaradıcılığında əsas yer tutan ən mühüm əsərləri – "Ya rəbbim, bu dünya sən quran deyil" (1991), "Ata millət, ana millət aqlama" (1992), "Bizi Vətən çağırır" (1992), "Əsgər oğul" (1993), "Ayağa dur, Azərbaycan" (1992), "Çıxıb getmək istəyirəm" (1992), "Biz olmayanlar" (1992), "Sərhəd çəpərləri" (1992), "Əsrin yalanları, əsrin vədləri" (1992), "Qoş mənə dağ küləyinə" (1992), "Dilənçi qaçqın" (1992), "Nişançı özümüz, hədəf özümüz" (1992), "Yaşamaq budurmu" (1992), "Bu millətin dərdi-səri" (1992), "Ay Allah" (1992), "Qayıtma" (1992), "Bu insan adlanan insan" (1992), "Bu millətə nə verdik ki?!" (1992), "Yaşamağa nə var ki?" (1993) və başqa şeirləri müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyasının ilk qızıl səhifələrini təşkil edir.

"Ayağa dur, Azərbaycan" şeiri təkcə 90-cı illərin yox, ümumən, XX yüzil milli şeirimizin möhtəşəm nümunələrindən biridir. Bu şeirdə sənətkar və xalq dialoqu kəskin şəkildə qoyulmuşdur:

*Nə yatmısan, qoca vulkan, sənlinləyəm!
Ayağa dur, Azərbaycan, sənlinləyəm!
[1, s.132]*

Bu şeirin özəlliyi və orijinallığı onun bir neçə xüsusiyyəti ilə səciyyələnir. Min illik Azərbaycan poeziyasında xalqa bu dərəcədə və bu səviyyədəki açıq müracəti müşhidə etmirik. Ərəb və moqolların, başqa işğalçıların onlarla, yüzlərlə hücum və müharibələrinin şahidi olan əzabkeş Azərbaycanın söz sənətində xalqı açıq möbarizəyə səsləyən bu qədər kəskin və emosional müracət yazılmamış, bəlkə yazılsa belə, bizim zamanəmizə gəlib çatmamışdı. Həqiqətən, 1992-ci ilin 19 mart günü yazılan bu tarixi şeir bəlkə də Azərbaycan tarixinin ən ağır və qanlı çağlarının ifadəsidir. Bir tərəfdən erməni-daşnaq işğalçıların namərdcəsinə hücumları, ikinci tərəfdən isə daxili çəkişmələr, qardaş qırğınları və vətəndaş müharibəsinin alovlanmaq təhlükəsi burulğanında iztirab çəkən ana yurd obrazı bu şeirdə ürək qanı ilə ağ kağız üzərinə köçmüş, ədəbiyyətə vəsiqə almışdır.

*Səndən qeyri biz hər şeyi bölə billik!
Səndən qeyri biz hamımız ölə billik!*

[1, s.132]

Müəllifin dəhşətli nigarançılığının və bütün qəlbini saran iztirabların əsas səbəbi də məhz budur: Ana Vətənin yenidən daha kiçik parçalara və bölgələrə bölünməklə təhlükəsi müəllifi hayqırmağa məcbur edir. Bu bölünmələr isə təbii və zəruri şəkildə artıq Vətənin ölümü və sonu deməkdir. Vətənin ölməsi isə ağlasığmazdır. Vətən – vətəndaşlar diri ikon ölməməlidir. Bu, min illərin, yüz illərin dəyişməz qanunu və həqiqətidir. Şair “biz hamımız ölə billik” dəhşətini və həqiqətini qəbul edir. Amma bir şərtlə: “Səndən qeyri”! Ona görə də qoca şair söz qılıncını göylərə qaldırıb hayqırır, o taya və bu taya hay salır, haraylayır:

*Bu, Şəhriyar harayıdı,
Bu, Bəxtiyar harayıdı! [1, s.132]*

Şair öz adından, ustad Şəhriyar adından, milli qəm və qələm yoldaşı Bəxtiyar adından millətə üz tutur, onu yumruq kimi yumulmağa, düşmənin önündə varını-yoxunu, qızını-oğlunu səfərbər etməyə səsləyir: “Hani sənın tu-fan yıxan, Gursad boğan yurda oğul oğulların! Qara Çoban, Dəli Domrul oğulların” [1, s.132]. Müəllif bununla kifayətlənmir, yağlı qarşısında yenilməmək üçün hətta mümkün olmayanları belə etməyə çağırır. Vətən dağlarından və qayalarından sinələrə sipər yaratmağı tələb edir: “Çək sinənə – qayaları yamaq elə, Haqq yolunu ayağına dolaq elə, Bayrağımı Xəzər boyda bayraq elə, Enməzliyə qalxmış olan bayrağımı!” [1, s.132] Şeirdəki qəzəbli mübaligələr və bədii müqayisələr təbii şəkildə ürəklərə yenilməzlik ovqatı bəxş edir. Xüsusən, aşağıdakı misra təkcə Məmməd Arazın deyil, ümumən, XX yüzil şeirimizin məğlubedilməzlik rəmzi olan poetik kitablarından biri kimi səslənir:

*Azərbaycan, Azərbaycan,
Azərbaycan bayrağımı! [1, s.132]*

“Ayağa dur, Azərbaycan”ı oxuyarkən, qeyri-ixtiyari olaraq, dahi Səməd Vurğunun məşhur “Azərbaycan”ını xatırlayırdıq. Yəqin dəqiq yadınızdadır, ustad şairin “Azərbaycan” nəğməsində Vətənimizin adı iki dəfə təkidlə təkrarlanırdı: “El bilir ki, sən mənimsən, Yurdum, yuvam, məskənimсэн, Anam doğma Vətənimсэн, Ayrılarımı könül candan, Azərbaycan, Azərbaycan”. Səməd Vurğun Azərbaycan adını iki dəfə vurğulamaqla sanki ölkəmizin ikiye bölünməsinə işarə edirdi. Məmməd Araz isə Azərbaycan adını düz üç dəfə xüsusi poetik ahənglə təkid etməklə təkcə ustadın Azərbaycan dərindən bölüşməyi və qüvvətləndirməyi nəzərdə tutmur, eyni zamanda, müəllif millətimizi qabaqda gözləyən faciə və müsibətlərə, yeni itkilərə və parçalanmalara, üçüncü dəfə bölünməklə təhlükəsinə bizim fikrimizi və diqqətimizi yönəldir: “Azərbaycan, Azərbaycan, Azərbaycan...” Məmməd Arazın milli xilaskarlıq və müstəqillik manifesti kimi yazılan bu şeiri ana yurd sevgisinin ayıqlığı və aydınlığı ilə qəlbimizi ovsunlayır. Şairin müraciəti görün nə qədər ümumiləşdirici pafosla yığılıb, nə qədər aydın, səmimi və sərrastdır.

*Ayağa dur, Azərbaycan!
Bunu bizə zaman deyir,
Məzarından baş qaldıran baban deyir!*

[1, s.132]

Göründüyü kimi, şair Vətənin taleyini, həmişə olduğu kimi, üç zaman kontekstində dəyərləndirir. “Ayağa dur!” – çağdaş zamanın, yəni bugünün əmridir. “Ayağa dur!” – bu, həm də məzarlarından baş qaldıran mərd və mübariz babalarımızın, yəni dünəninin əmridir. Üçüncü zamanın, yəni gələcəyin səsi isə şairin təhlükələri aydın surətdə əks etdirən həyəcanlı kitabında açıqca əks olunmuşdur: “Nər oğlu nər, sənlinləyəm! Sənlinləyəm, silah tutan, Külüng tutan, yaba tutan, Kösöy tutan, nişanlı ər, sənlinləyəm!” [1, s.132] Şairin müraciəti xalqın daha dərin qatlarına, təbəqələrinə doğru yönəlir. Təkcə “nişanlı ər” yox, hətta “qız atası” da onun milli səfərbərlik çağırışının hədəfindədir: “Sənlinləyəm, qız atası, Hani nərən, hani sənin! Hani andın! Yoxsa sən də yatmışlara, batmışlara, Qeyrətini satmışlara xirdalan-

dın!!!” [1, s.132] “Ayağa dur, Azərbaycan!” hərərətlə xitab şəkildə və ahəngində düşünülmüş, yazılmış şeirdir. Amma onu yalnız poetik xitab olaraq qəbul etmək və dəyərləndirmək elmi cəhətdən natamamlıq olardı. Çünki bu şeirdə təkcə adı və ənənəvi vətənpərvərlik, səfərbərlik səviyyəsindəki misralar, demək olar ki, yoxdur. Əksinə, hər misrada, bəlkə də hər sözdə baş vermiş müsibətə aydın və analitik münasibət mövcuddur. Şair bir tərəfdən ictimai-siyasi situasiyanın mürəkkəbliyini və vəziyyətin çıxılmazlığını, ikinci tərəfdən isə çıxış və qurtuluş yollarını müdrik bir millət atası və filosof sənətkar kimi hamıya – Vətənin qeyrətini çəkənlərə, ana yurd uğrunda ölənlərə və öldürənlərə, hətta “yatmışlara”, “batmışlara” və “qeyrətini satmışlara” belə anladır. Şairin ata və xilaskar öyüdü necə də səmimi və sirayətədir: “Gözünü sil, Vətən oğlu, ayağa qalx! Üfüqünə bir yaxşı bax. Sərhəddinə bir yaxşı bax. Sərhəddinin kəmədinə bir yaxşı bax!” [1, s.133]. Bu, şairin əsas və həyati əhəmiyyət daşıyan öyüd və tövsiyyələrindən biridir. Yəni müəllif öz əzizlərinə – vətəndaşlarına yaxşı-yaxşı anlatmaq istəyir ki, sən düşdüyün vəziyyəti dərindən dərk etmək üçün öncə öz keçmişini, kimliyini və bölünəbölünə gələn ana yurdunun əsl hüdudlarını təsvüründə canlandırılmalısan. Belə bir düşüncə və anlayış tərzini yaranmayınca, milli birlik və səfərbərlikdən söz gedə bilməz. Məhz bu milli həqiqətlər dərindən dərk edildikdən sonra isə, onların qorunması və bərqərar olması üçün maneçilik törədən əsas mərəz – qorxu, hətta Vətən üçün ölmək qorxusu! – bərdəfəlik aradan qaldırılmalıdır. Ölüm və qalım dilemması önündə Vətən fədailəri bir an belə tərəddüd edə bilməz:

*Dur, içindən qorxunu boğ,
Ölümünlə qalımı ayırd elə.
Dur, içindən qorxağı qov,
Dur, özünü Bozqurd elə! [1, s.133]*

“Ayağa dur, Azərbaycan!” Məmməd Arazın fəvqəladə şeirlərindən biridir. Azərbaycan poeziyasının fəvqəladə sedevridir. Bu şeirdə, bu çağırışda sevgi və məhəbbət, qəzəb və nifrət, təəccüb və heyrət, eyni zamanda, hədsiz meh-

ribanlıq, qayğı, xalqa misilsiz dərəcədə yamaq və bütün bunların mahiyyətində, məğzində, ruhundakı səmimiyyət sizin qəlbini titrədir. Şairin müraciəti könlümüzdə bir alov şələsi kimi, sərən bir dağ havası kimi, saf bir bulaq suyu kimi axır:

*Varım, yoxum, sənlinləyəm,
Azım, çoxum, sənlinləyəm,
Şirin yuxum, sənlinləyəm. [1, s.133]*

Şeirdə öz Vətəninin və vətəndaşlarının həmişə qeyrəti, qorxmazlığı və cəsarəti ilə öyünən şairin qəzəbli andları, alqış və qarğış sərhəddindəki emosional xitabları bütün mənəvi aləmimizi alt-üst edir. Bu misralarda Məmməd Araz öz duyğularını şeirə, sətirə, sözə sığdırma bilmir: “Yıxın məni söz atından, Atın məni tank altına” [1, s.133].

Vətən və millət taleyi üçün özünü səfərbər edən şair ən yüksək tələbkarlığı özünə qarşı yönəldir. Şair demək istəyir ki, əgər mən bir qələm sahibi kimi yurdumun aqır-acılarını ürəyimə istədiyi kimi deyər, söyləyə bilmərəmsə, özümdə də ən kəskin cəzaları rəva görə bilərəm: “Əziz məni xıncım-xıncım, Kəsmir əgər sən qılıncım...” [1, s.133] Bu, Bəbək mərdliyi idi. Ulu babamız Seyid İmadəddin Nəsiminin cəsarətinə və şəhidlik zirvəsinə layiq bir mənəvi rəşadətə ifadəsi idi. Şair yaşına və səhhətinə baxmayaraq, qələmi nizəyə çevirib, döyüş meydanlarına can atır. Düşmənləri altından əzilən, yağlı gülləsinə qurban gedən anaları, bacıları, nakam uşaqları və körpələri xilas etmək istəyir. Ümumən, Məmməd Arazın İstiqlal lirkasında səfərbərlik ovqatı ilə bərabər, xilaskarlıq əzmi və ehtirası da güclü əks olunub: “Qundaqdakı bir körpəni xilas edim. Neçə “səni”, neçə “məni” xilas edim” [1, s.133].

90-cı illərdəki İkinci İstiqlal savaşı müdrik şairə əsrin əvvəllərindəki – 1918-1920-ci illərdəki milli ölüm-dirim uğrunda gedən qanlı döyüşləri – Birinci İstiqlal savaşını xatırladır. 1918-ci ilin 28 mayında mərd və mübariz babalarımızın yaratdığı Şərqdə ilk Demokratik Respublikanı – Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini şair böyük qürur hissi ilə anır. Məmməd Araz isə 1992-ci ildə İkinci İstiqlal savaşının

qızğın çağlarında bütün bunlar və milli taleyimiz haqqında nigaranlıqla, narahatlıqla düşündü: “Səninləyəm, Sözü qəmli, özü qəmli rəhbər adam! 1918-də vuruşurdu, Danışmırdı, rəncbər atan, rəncbər atam!”. Məmməd Araz bu şeirində ədalətsiz dünya ilə “haqq-hesabı” da yaddan çıxartmır. Silahsız və köməksiz Azərbaycanın amansız düşmənlər mühasirəsindəki müsibətlərinə seyrçi kimi baxan dünyaya nifrətini də gizlətmir:

Səninləyəm, haqq-ədalət, səninləyəm!

Şeirir sonuncu misraları çox düşündürücüdür. Şair insanın sığına və üz tuta biləcəyi ən sonuncu ünvana müraciət edir. Daha doğrusu, şeirin sonundakı beş müraciət – beş xitab yalnız

Nəticə / Conclusion

Məmməd Araz istiqlal mövzusunda şeirlərində böyük realistiklərimizin acı gülüşlərini və qəzəbini də, romantiklərimizin emosional fəryadlarını da məharətlə ümumiləşdirməyə nail olub. Böyük şairin “Ayağa dur, Azərbaycan!” şeiri və ümumən, İkinci İstiqlal savaş dövründə

müəllifin səsi, çağırışı kimi deyil, daha çox Azərbaycan xalqının fəryadı və hayqırığı kimi duyulur... 1-ci xitab: “Oyat bizi, ey Yaradan, səninləyəm!”. Bu misrada sonsuz iztirablar, xahiş, yalvarış bir-birinə qarışıb. Şairin qəzəbi, sevgisi və mərhəməti bu söz yollarında sanki bir-birini əvəz edir. 2-ci xitab: “Ya birmərgə yarırt bizi...”. Yəni əgər oyanış və oyatmaq mümkün deyilsə, şair əbədi yuxunu bu cür var olmaqdan üstün sayır. 3-cü xitab: “Ya birmərgə oyat bizi...”. Müəllif yenə sirlə ilahi qüvvənin möcüzəsinə inanmaq istəyir, oyanışa ümid edir. 4-cü xitab: “Ya yenidən yarat bizi...”. Şairin nigaran və narahat, iztirablarla yoğrulmuş hayı və harayı qulaqlarımızda səslənir. 5-ci xitab: “Ey Yaradan, səninləyəm...” [1, s.133]

qələmə aldığı mübarizlik və səfərbərlik ruhu ilə yoğrulmuş əsərləri Müstəqillik dövrü Azərbaycan poeziyasının üzvi tərkib hissəsi olmaqla bərabər, eyni zamanda, həmin dövr ədəbiyyatımızın bünövrəsini təşkil edən klassik və möhtəşəm poetik nümunələrdir.

Ədəbiyyat / References

1. Araz M. Seçilmiş əsərləri. İki cildə. II cild. Bakı: “Lider nəşriyyat”, 2004.
2. Əsgərli Ə. Milli ideal mücahidi. Bakı: “Elm”, 2005.
3. Qarayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı: XIX və XX yüzillər. Bakı: “Elm”, 2002.
4. Həbibbəyli İ. Xalq şairi Məmməd Araz. Bakı: “Azərbaycan”, 1999.
5. Qasımbəyli Y. Milli oyanış və özünəqayıdış lirikası. Bakı: “Elm və təhsil”, 2012.
6. Yusifli V. Məmməd Araz dünyası. Bakı: “Şur”, 1994.

Мотивы национальной независимости в лирике Мамед Араза

Яшар Гасымбейли

Доктор филологических наук

Институт литературы им. Низами Гянджеви НАНА. Азербайджан.

E-mail: yashargasimov@mail.ru

Резюме. В статье к анализу привлечена поэзия 90-х годов известного поэта независимости Мамед Араза. Творчество поэта этого периода очень ценно как своеобразная летопись нашей борьбы за национальное возрождение. Мамед Араз находился в первых рядах в борьбе за Второе национальное возрождение в истории азербайджанского народа вместе со своими

известными современниками Бахтияром Вахабзаде, Сохраб Тахиром, Халил Рза Улутурком, Габилем, Сабиром Рустамханлы и др. Большинство стихов, созданных поэтом-борцом в эти годы, безусловно, вошли в золотой фонд современной национальной классики. Разносторонний, вдумчивый анализ стихотворения “Восстань, Азербайджан!” служит определением не только в творчестве Мамед Араза, а в целом идейно-эстетических особенностей и пафоса поэзии того периода.

Ключевые слова: поэзия Азербайджана времён независимости, лирика Мамед Араза, “Восстань, Азербайджан!”, “Родина нас зовёт”, “О Аллах, этот мир не тот, что сотворён тобой”